

ŽIVOT - OBECNÉ VLASTNOSTI (III.) (ROZMNOŽOVÁNÍ- základy genetiky)

ZÁKLADNÍ GENETICKÉ POJMY:

- **!! GENETIKA = věda o dědičnosti a proměnlivosti !!**

1, **DĚDIČNOST** = schopnost rodičovských organismů předávat své vlastnosti v podobě VLOH potomkům.

- Projevuje se při rozmnožování
- Umožňuje zachovat charakteristické vlastnosti organismů
tzn. **ZACHOVÁNÍ BIOLOGICKÉHO DRUHU !!**

2, **PROMĚNLIVOST** = schopnost organismů měnit své vlastnosti příčiny:

- a, genetické (křížení a mutace)
  - b, vliv prostředí (výrazný u kvantitativních znaků, vyvolání mutací)
- Umožňuje adaptaci organismu na prostředí (př. 2a,b)

tzn. **VÝVOJ BIOLOGICKÉHO DRUHU !!**

DĚDIČNOST A PROMĚNLIVOST UMOŽŇUJÍ EVOLUCI NA ZEMI !!!

GEN – VLOHA – ZNAK – ALELA – CHROMOZOM - LOKUS
ZÁKLADNÍ GENETICKÉ POJMY

GEN = VLOHA

soubor = GENOTYP

- = informace pro utvoření určité vlastnosti organismu
  - = informace pro syntézu určité látky
(enzymu, hormonu, barviva)
- INFORMACE PRO UTVOŘENÍ BIOCHEMICKÉHO ZNAKU**
- = úsek DNA, který nese informaci o tvorbě bílkoviny

ZNAK = vytvoření bílkoviny

soubor = FENOTYP

= realizace genetické informace = exprese (projev) genu

ALELA = konkrétní forma genu (nese informaci o tvorbě látky-
např. barviva)

(buňka diploidní - 2 alely, haploidní - 1 alela, homozygót (aa, AA), heterozygót (aA, Aa)
Dominance (AA) a recesivita úplná (aa) a neúplná-intermediarita,
Kodominance (př. Krevní skupiny AB, 00, A0, B0, AA, BB)

LOKUS = úsek DNA obsahující 1 gen

(**CHROMOZOMOVÁ MAPA**)

Soubor dědičných informací (genů) je v převážné části soustředěn v buněčném jádře !!

CHROMOZOM=útvár v buněčném jádře, jsou zde vázány geny. **soubor = KARYOTYP**

TVAR A POČET CHROMOZOMŮ CHARAKTERIZUJE BIOLOGICKÝ DRUH !!

GENY VELKÉHO A MALÉHO ÚČINKU - VLASTNOSTI ORGANISMU

- **GENY VELKÉHO ÚČINKU**

- na tvorbě znaku (většinou kvalitativního) se podílí málo genů – často jeden (př. žlutá barva blatouchu)

= gen má velký fenotypový význam

- vliv prostředí má malý význam

- **GENY MALÉHO ÚČINKU**

- na tvorbě znaku (většinou kvantitativního) se podílí mnoho genů (př. hmotnost organismu)

= gen má malý fenotypový účinek

- vliv prostředí má velký význam

- **GENOM = SOUBOR GENŮ V BUŇCE**

- **GENOTYP = SOUBOR GENŮ V ORGANISMU**

- **GENOFOND = SOUBOR GENŮ V POPULACI**

ZNAKY – VLASTNOSTI ORGANISMŮ

- **třídění znaků – vlastností :**

- MORFOLOGICKO-ANATOMICKÉ

- FUNKČNÍ = FYZIOLOGICKÉ

- PSYCHICKÉ

Všechny jsou podmíněny biochemicky (enzymy a hormony)

A, KVALITATIVNÍ – rozdílné varianty (př. krevní skupiny)

B, KVANTITATIVNÍ – plynulý vývoj variant (př. velikost)

Někdy nelze přesně rozhodnout, je –li znak kvalitativní nebo kvantitativní

FENOTYP = SOUBOR VŠECH ZNAKŮ

- základ = genotyp + vliv prostředí

GENETIKA NA ÚROVNI BUŇKY:

- **CHROMOZÓM = 1 segment DNA**

- **!! POČET CHROMOZOMŮ URČUJE**

- BIOLOGICKÝ DRUH !! (př. člověk 23 párů=46)**

- chromozomy somatické („tělesné“) – autozomy= obsahují

geny, určující všechny vlastnosti kromě vázaných na pohlaví

- Chromozomy pohlavní – gonozomy = určují pohlaví

jedince, značí se X a Y, chromozomy se geneticky liší

Karyotyp = počet a tvar chromozomů v jádře

GENETIKA NA ÚROVNI ORGANISMU :

ROZMNOŽOVÁNÍ NEPOHLAVNÍ, POHLAVNÍ, KŘÍŽENÍ

Přenos genetické informace z generace na generaci se děje při ROZMNOŽOVÁNÍ

- **NEPOHLAVNÍ** – potomci = **KLONY**=geneticky shodní s rodiči,
při vzniku rozdílů ve znacích se uplatňuje vnější prostředí
(využití v zemědělství – vegetativní množení rostlin –např. barvy květů - udržení znaků)
- **POHLAVNÍ** – potomci získávají vlohy od otce i od matky
= geneticky rozdílní s rodiči, při vzniku rozdílů ve znacích se uplatňuje kombinace alel
(využití v zemědělství – šlechtitelství - jedinci s novými vlastnostmi:
- **KŘÍŽENÍ = HYBRIDIZACE** = cílené pohlavní rozmnožování organismů za účelem sledování a získávání určitých znaků u potomků.
= základní metoda genetického výzkumu a šlechtitelství

- Generace rodičovská = **PARENTÁLNÍ (P)**
- Generace potomků = **FILIÁLNÍ (F1, F2...)**

Poznámka: ve šlechtitelství se k zachování získaných vlastností využívá:
příbuzenské křížení = INBREEDING = otec x dcera

u lidské populace se toto označuje jako **incest**. Ve většině národů **západní civilizace** a v jimi kolonizovaných národech je poměr mezi blízkými pokrevními příbuznými **zločinem**, i když i zde se definice blízkosti mění. V některých, jako například v Česku, jde o závažný žalovatelný **trestný čin**, v jiných je to jen přečin s mnohem méně vážnými důsledky.

Je to z důvodu: důsledky jsou ve skrze negativní, kupříkladu ztráta imunity, snížení produkce u rostlin nebo snížení adaptační schopnosti.

DĚDIČNOST kvalitativních znaků: J. G. MENDEL

DĚDIČNOST ZNAKU URČENÉHO JEDNÍM GENEM

A, projev genu nezávisí na pohlaví (AUTOZOMÁLNÍ DĚDIČNOST)

- monohybridismus s úplnou dominancí:

1, P: AA x AA nebo aa x aa = křížení stejných homozygótů
F1, F2, F3 : = AA (nebo aa) = uniformní hybridy = čistá linie

2, P: AA x aa = křížení různých homozygótů
F1 : = Aa

= uniformní hybridy = fenotypově shodní s dominantním homozygótem
= **I. MENDELŮV ZÁKON: O uniformitě F1 generace**

3, P: $Aa \times aa$ nebo $Aa \times AA$ = křížení homozygota s heterozygotem
 F1 : = Aa , aa nebo AA = štěpný poměr 1:1 = potomci nejsou uniformní

4, P: $Aa \times Aa$ = křížení heterozygótů
 F1 : = $1AA : 2Aa : 1aa$ = genotypový štěpný poměr
 F1 : = $3 : 1$ = fenotypový štěpný poměr
 = II. MENDELŮV ZÁKON: O křížení heterozygótů (v F2 generaci)

- *dyhybridismus s úplnou dominancí:*

P: $AABB \times aabb$ = dědičnost dvou genů „A“ a „B“
 gamety: AB, Ab, aB, ab $AAbb, aaBB$ = šlechtitelské novinky
 = III MENDELŮV ZÁKON: O volné kombinovatelnosti genů

B, projev genu závisí na pohlaví : (GENOZOOMÁLNÍ DĚDIČNOST

• geny leží na pohlavních chromozomech:

CHROMOZOMOVÉ URČENÍ POHLAVÍ

Chromozomy X a Y

A, savčí typ: (typ *Drosophila*) - savci včetně člověka (obojživelníci, plazi, hmyz)

- samičí pohlaví XX – vajíčka pouze chromozom X

- samčí pohlaví XY – spermie chromozom X nebo Y v poměru 1:1

X chromozomová dědičnost (člověk asi 50 genů)..nemoci vázané na pohlaví – hemofilie

B, ptačí typ: (typ *Abraxas*) - ptáci, některé ryby, motýly

- samičí pohlaví XY

- samčí pohlaví XX

C, neexistuje chromozom Y - př. vosy, kobylky, samčí pohlaví = X

D, včely – rozlišení pohlaví je dáno vnějšími faktory = potravou (královna, trubci, dělnice)

C, znaky pohlavně ovlivněné-přítomnost pohlavních hormonů (PP-plešatost)

PROMĚNLIVOST ORGANISMŮ = VARIABILITA

• 1, PŘÍČINY GENETICKÉ (včetně mutací)

• 2, VLIV PROSTŘEDÍ

• MUTAGENY:

- fyzikální = radiomutace (ionizující, gama, UV-záření

- chemické= chemomutace (pesticidy, konzervační látky, těžké kovy,peroxydy.)

GENOVÉ INŽENÝRSTVÍ:

Geny (skupiny genů) jsou přenášeny prostřednictvím virů nebo plazmidů bakterií =

= rozšíření genomu buňky=vznik nového jedince (cultivaru nebo i druhu)

Užití: -výroba hormonů (inzulin), enzymů, geneticky upravovaných jedinců, geneticky upravovaných potravin, surovin aj.

Tématické okruhy-klíčová slova:

- Tématický okruh :
- **Rozmnožování - orgány a orgánové soustavy**
- Způsoby rozmnožování organismů-nepohlavní-klony, pohlavní-potomstvo.

- Tématický okruh: **Dědičnost a proměnlivost**
- **Genetika -dědičnost** - charakteristika - J.G. Mendel - význam,
- cytologické základy dědičnosti - nukleové kyseliny, chromozómy, dělení buněk, přenos genetické informace, genetické pojmy - gen, alela, vloha, lokus, genotyp, genom, dědičnost a pohlaví, homozygot a heterozygot

- **Genetika -dědičnost a proměnlivost**, dominance, recesivita, neúplná dominance, kodominance - krevní skupiny člověka, znak, vlastnost, fenotyp, Mendlovy zákony, křížení - hybridizace, dědičnost kvalitativních znaků - proměnlivost diskontinuální, dědičnost kvantitativních znaků - geny malého účinku - proměnlivost kontinuální, vlastnosti dědičné a získané, příbuzenské křížení a inbrední deprese, křížení nepříbuzných jedinců - heteroza v F₁, adaptace, vliv prostředí, mutace, šlechtění.

Těšíme se na vás Helena Jedličková